

УДК 371.13: 37. 035. 6: 39

Е. Р. ЗАРЕДИНОВА, А. С. МУЄДИНОВА

НАПРЯМИ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Розглядається проблема полікультурної освіти: сутність, стан і перспективи. Аналізуються погляди вітчизняних і зарубіжних вчених педагогів і психологів на питання полікультурної освіти. Виявлені та обґрунтовані педагогічні умови, що забезпечують успішне вирішення завдань полікультурної освіти та ефективне функціонування її систем у багатонаціональному соціокультурному просторі української спільноти. Визначено основні напрямки реалізації полікультурної освіти в сучасній системі загальноосвітніх шкіл.

Ключові слова: полікультурна освіта, цінності, національні цінності, міжкультурне спілкування, українське суспільство.

Э. Р. ЗАРЕДИНОВА, А. С. МУЕДИНОВА

НАПРАВЛЕНИЯ И УСЛОВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Рассмотрена проблема поликультурного образования: суть, состояние и перспективы. Анализируются взгляды отечественных и зарубежных ученых педагогов и психологов к вопросу поликультурного образования. Выявлены и обоснованы педагогические условия, обеспечивающие успешное решение задач поликультурного образования и эффективное функционирование его систем в многонациональном социокультурном пространстве украинского сообщества. Выделены основные направления реализации поликультурного образования в современной системе общеобразовательных школ.

Ключевые слова: поликультурное образование, ценности, национальные ценности, межкультурное общение, украинское общество.

E. R. ZAREDINOVA, A. S. MUEDINOVA

DIRECTIONS AND CONDITIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF MULTICULTURAL EDUCATION AT SECONDARY SCHOOLS

The article reveals the problem of multicultural education, its nature, status and prospects. The opinions of the Ukrainian and foreign educators and psychologists on the issue of multicultural education have been analyzed. The pedagogical conditions, which ensure a successful solution of the tasks of multicultural education and effective functioning of its systems in multinational social and cultural space of the Ukrainian community have been clarified and substantiated. Main directions for the implementation of multicultural education in the modern system of secondary schools have been defined in the paper.

Keywords: multicultural education, values, national values, intercultural communication, the Ukrainian society.

Найважливішою передумовою полікультурної освіти є становлення і розвиток демократичного суспільства. Цей феномен привертає увагу не тільки вузьких фахівців, а й широких верств громадськості, що реагують на питання, котрі стосуються розвитку процесів глобалізації в сучасному світі, міжособистісних, міжгрупових і міжетнічних конфліктів, класових, політичних і релігійних розбіжностей. Заначені проблеми спонукали до прагнення створити суспільство, для якого характерне доброзичливе ставлення до інших народів, культур і держав, вдосконалення виховання на основі миру та взаєморозуміння, забезпечення захисту прав і свобод кожної особистості.

Накопичений за останні десятиліття досвід ліквідації міжнародної напруженості і протистояння, стабілізації міжнаціональних відносин призвів до розуміння того, що глобальне вирішення вказаної проблеми перебуває не у військово-політичній, а насамперед культурно-

освітній сфері. У відповідь на соціокультурні виклики часу міжнародною спільнотою вироблена нова освітня стратегія – полікультурна освіта, суть якої полягає у підготовці нового покоління до життя й ефективної діяльності в умовах поліетнічного та полікультурного суспільства.

Підготовка молоді до життя в полікультурному соціумі оголошена пріоритетним завданням у документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, багатьох представницьких міжнародних форумів, присвячених актуальним проблемам освіти. У доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти в XXI ст. йдеться про те, щоб навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав і етносів у свідому солідарність. Освіта повинна сприяти усвідомленню людиною своїх коренів і цим – визначенню її місця у світі та формуванню поваги до інших культур [10, с. 3].

У педагогічній теорії і практиці, охоплюючи всі етапи становлення багатонаціонального демократичного суспільства, проблеми полікультурної освіти були висвітлені в роботах видатних вітчизняних і зарубіжних вчених.

Ідеї полікультурності та полікультурної освіти не є продуктом тільки сучасного життя. Витоки розвитку питань існування народів та їх мирного співіснування, виховання в дусі рівності і свободи розглядалися в працях Я. А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці.

В. І. Водовозов, П. Ф. Каптерев, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, П. П. Шацький та інші вітчизняні педагоги звертали увагу на необхідність розвитку національної школи, головними цілями якої є виховання духовно-моральної вільної особистості, досягнення високого рівня підготовки майбутніх вчителів, що дозволяє забезпечити якісну освіту.

Основи полікультурної освіти розроблялися в працях зарубіжних психологів і педагогів З. Фрейда, Е. Берна, Е. Еріксона, Р. Бернса, К. Юнга, У. Глассера. При цьому вчені розглядали актуальні питання наукового обґрунтування теорії та практики полікультурної освіти.

В основу реформування національних освітніх систем покладені: концепція полікультурної освіти (В. П. Борисенков, О. В. Гукаленко, І. А. Зязюн, Г. Д. Дмитрієв, М. Н. Кузімін, З. А. Малькова й ін.); етнопедагогічні основи полікультурної освіти (А. М. Богущ, З. Т. Гасанова, О. Г. Губко, В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, М. І. Стельмахович та ін.); культурологічна теорія освіти (А. П. Валицька, В. В. Краєвський, В. Г. Кремень); діалог культур як спосіб проектування змісту та організації полікультурної освіти (В. Біблер, О. Шпенглер та ін.). Пізніше проблема «діалогу культур» піднімалася в працях Л. Баткіна, М. Кагана, на рубежі 1980 – 1990-х – у роботах П. Гайденко, В. Біблера.

Мета статті полягає у визначенні факторів, напрямів і умов, що характеризують особливості полікультурної освіти у сучасному українському суспільстві.

Для визначення концептуальних засад і найважливіших напрямків полікультурної освіти необхідно виявити специфіку полікультурного середовища, під яким ми розуміємо конкретний соціальний простір, що характеризується співіснуванням і взаємодією різноманітних і рівноцінних культур та включає в себе як формальні (дитячі садки, школи, технікуми, коледжі, вузи, бібліотеки, музеї тощо), так і неформальні (родина, друзі, сусіди, спільності та ін.) структури.

Особливості полікультурного середовища України визначаються складними історичними, геополітичними, соціальними процесами. Благодатний клімат, природні умови, вигідні торговельні шляхи здавна робили її бажаним місцем проживання для різних народів. В історії України немає такої епохи, коли її населення було однорідним за національним складом. На території держави утворювалися, досягали свого розквіту і руйнувалися різні державні об'єднання, але незмінним залишався поліетнічний і полікультурний характер їхнього суспільства. Наявність багатьох культур, національних мов, різні звичаї, уклади, традиції, релігії – все це визначає особливості соціального, психологічного, та культурного середовища України.

Полікультурна освіта як відповідь світової спільноти викликам глобалізації світу, як педагогічна стратегія стала оформлятися у другій половині XX ст.: саме з цього періоду почався процес утворення сучасних полікультурних спільнот, які сьогодні є однією з основних особливостей соціокультурного розвитку переважної більшості країн світу. За цей період педагогічною наукою накопичено певний досвід вирішення освітніх проблем, пов'язаних із

поліетнічністю і полікультурністю сучасного суспільства, розроблено освітні концепції, що відображають сутність полікультурної освіти.

У «Короткому словнику педагогічних понять» полікультурна освіта визначається як: «1) утворення, що включає організацію та утримання педагогічного процесу, в якому представлені дві і більше культур, що відрізняються мовою, етнічними, національними, расовими ознаками; 2) прилучення молодого покоління до етнічної, національної та світової культури, розвиток на цій основі планетарної свідомості, формування готовності та вміння жити в багатонаціональному середовищі» [2, с. 77].

Полікультурну освіту можна розглядати як частину педагогічних зусиль, що забезпечують культурно-соціальну позицію особистості, відкрити іншим культурам, національностям, етносам [6]. Її основна мета полягає у формуванні особистості, вільної від негативних етнокультурних стереотипів, котра володіє розвиненим почуттям розуміння і поваги до інших культур, вмінням жити в мирі та злагоді з людьми різних національностей і віросповідань і тим самим готовою до творчої діяльності в полікультурному соціумі.

На думку Н. Є. Воробйова та І. С. Бессарабова, полікультурна освіта зводиться до таких ознак:

□ *дефініція*: полікультурна освіта – це особливий вид мислення, заснований на ідеях свободи, справедливості, рівності;

□ *ідеологія*: освітня реформа, спрямована на перетворення традиційних виховних систем таким чином, щоб вони відповідали інтересам, освітнім потребам, можливостям учнів незалежно від расової, етнічної, мовної, соціальної, гендерної, релігійної, культурної приналежності;

□ *реалізація*: міждисциплінарний процес, який пронизує зміст усіх дисциплін навчальної програми, а не окремі курси, методи і стратегії навчання, взаємовідносини між усіма учасниками навчально-виховного середовища;

□ *зміст*: процес прилучення учнів до багатства світової культури через послідовне засвоєння знань про рідну і загальнонаціональну спільноту, озброєння школярів умінням критично аналізувати будь-яку інформацію, щоб уникнути помилкових висновків, а також формування толерантного ставлення до культурних відмінностей – якостей, необхідних для життя в полікультурному світі [3, с. 42].

Вказані ознаки свідчать, на нашу думку, що полікультурна освіта розглядається з позиції вдосконалення певних цілей і завдань у процесі виховання і навчання особистості дитини міжнаціональним культурам.

О. Джуринський у сфері полікультурної освіти виокремлює три групи цілей. Вони полягають, по-перше, в повазі і збереженні культурного розмаїття, по-друге, у підтримці рівних прав на освіту і виховання, по-третє, у формуванні в душі загальнонаціональних політичних, економічних і духовних цінностей. При цьому толерантність, терпимість повинні співіснувати з розумінням, повагою та активною солідарністю. Потім виділяються взаємодія, взаємозалежність, взаємообмін, засновані на розумінні особливостей різних культур [7, с. 91].

На сучасному етапі усвідомлення полікультурної картини світу, виховання принципів толерантності закладаються системою глобальної освіти, заснованої на постулатах відкритого суспільства. Найголовнішими цінностями глобальної освіти є виховання молодого покоління в душі толерантності, формування культури світосприйняття, усвідомлення того, що прагнення до етнічної ідентичності повинно розглядатися як джерело загального духовного багатства, а не загрози національним цінностям та існуванню окремих народів. І освіта тут є необхідною умовою для надання суспільству можливості просуватися вперед до ідеалів миру, свободи і соціальної справедливості [5, с. 12].

У нашому розумінні, полікультурна освіта формує людину, здатну до активної та ефективної життєдіяльності в багатонаціональному і полікультурному середовищі. Така особистість володіє почуттям розуміння і поваги до інших культур, вмінням жити в спокої і мирі з людьми різних національностей, рас, вірувань.

Мультикультурність суспільства, цінності якого, на нашу думку, визначають особливість полікультурної освіти, дає можливість звернутися до досвіду українських науковців. Так,

В. Кузьменко та Л. Гончаренко проаналізували фактори, що обумовлюють розвиток полікультурної освіти:

- формування етнічної та расової свідомості людей;
- міграційні процеси, що підсилюють міжкультурні контакти;
- розширення міжнародного співробітництва, яке вимагає діалогу між націями та їхніми культурами;
- глобалізація світу, котра впливає на картину міжкультурних зв'язків;
- вдосконалення інформаційної сфери та комунікаційних систем, що дають можливість народам тісно спілкуватися, усунути територіальні, мовні, культурні та релігійні бар'єри;
- прагнення окремих осіб і груп мати власну етнічну ідентичність [4, с. 56].

Описані фактори підсилюють полікультурну освіту і сприяють її подальшому розвитку як в українському сучасному суспільстві, так і в світовому.

М. А. Хайруддінов, враховуючи складність і багатоаспектність полікультурної освіти, визначив основні напрямки в розвитку загальноосвітньої школи в полікультурному середовищі.

1. *Виховання національної самосвідомості особистості засобами полікультурного освіти.* Україна на шляху демократичних утворень стрімко пробудила національну самосвідомість своїх жителів. У сучасному світі посилюється взаємозв'язок народів і держав. Одна частина населення здатна відродити національну свідомість, інша змушена йти на відмову від своїх власних цінностей, до яких належать мова, культура, традиції та релігії і, отже, прийняти нові норми та звичаї. З урахуванням цього у процесі глобалізації та інтеграції особистість на основі придбаного досвіду і наявності знань про культуру свого народу прагне з повагою вивчати і пізнавати особливості морально-духовних цінностей іншого етносу.

2. *Виховання культури міжнаціонального спілкування.* Міжнаціональне спілкування як проблема є найдавнішою проблемою всього людства. Її актуальність виявлялася у висуванні нових вимог до виховання в контексті сучасних суспільних подій, розвитку соціально-політичної культури соціуму, проявами міжнаціональних конфліктів. Це спричинило активізацію політики, заснованої на толерантних, демократичних, ненасильницьких міжнародних взаєминах і видаленню негативних факторів, особливо силового тиску.

3. *Виховання інтеркультурної комунікації особистості.* Характерною є взаємодія культур, що відображає національну самосвідомість, рівень розвитку суспільної демократії, етнокультурну компетентність особистості і прагнення людини до міжкультурного порозуміння. Процес активної взаємодії особистості в полікультурному суспільстві передбачає розвиток відкритої культурної системи і міжнаціонального середовища спілкування через взаємодію і тісні контакти різних народних культур, безліч різноманітних культурних цінностей, знання про особливості національних та релігійних традицій, ознайомлення молодого покоління з розвитком особливостей і принципів західно-східних культур [1, с. 32–33].

Спираючись на вказані напрямки, ми можемо стверджувати, що кожній особистості для самореалізації в українському суспільстві важливо володіти знаннями культури свого народу і водночас знайомитися з культурами інших в процесі міжнаціонального спілкування. Така взаємодія сприяє активному розвитку полікультурної освіти в умовах навчально-виховного процесу українського молодого покоління.

Для забезпечення ефективного функціонування системи полікультурної освіти необхідні організаційно-педагогічні умови, що сприятимуть реалізації її цілей, завдань і змісту. Серед них можна визначити такі:

- дотримання міжнародних і державних правових норм стосовно дітей;
- впровадження технологій освітньої, соціальної та культурної адаптації;
- підвищення рівня професійно-особистісного розвитку вчителя, його педагогічної та методологічної культури;
- використання особистісно орієнтованого та етнопедагогічного підходів у навчанні й вихованні учнів;
- широке залучення громадськості та координації діяльності освітньо-виховних установ [1, с. 34].

Застосування цих умов сприяє успішній роботі вчителя з учнями, спрямованої на досягнення цілей полікультурної освіти.

Україна є унікальною державою за своєю національною палітрою, що свідчить про результат міграційних процесів азійських і європейських народів протягом 5000 років [8]. Враховуючи це, можна стверджувати, що полікультурна освіта як особливість українського суспільства існує і активно розвивається в різних сферах: політичній, соціальній, культурно-просвітницькій, виховній та ін.

За результатами останнього Всеукраїнського перепису населення, разом з українцями (77,8 % загальної кількості громадян в Україні) постійно проживають 130 національностей і народностей: росіяни, білоруси, молдавани, кримські татари, болгары, угорці, поляки, євреї, вірмени, караїми, німці, греки та інші, які є носіями давніх унікальних культур і традицій [9, с. 183].

Багатонаціональність української держави обумовлює багатомовність її населення. Поряд із українською мовою, населення нашої держави користується у повсякденному житті безліччю інших мов. Найбільш поширені російська, білоруська, молдавська, кримськотатарська, болгарська, угорська, румунська.

Національні меншини в Україні є активними учасниками соціально-культурних і політичних процесів. Діють майже 1500 організацій, що представляють і відстоюють їхні права та інтереси; більше 40 з них мають всеукраїнський статус.

Україна, будучи світською державою, одночасно залишається багатоконфесійною. Сьогоднішня «релігійна мережа України» представлена 55 віросповіданнями, у межах яких діє 33841 релігійна організація. В Україні переважно переважають православні релігійні організації (51,5 %). Більше тисячі зареєстрованих в Україні релігійних організацій представляють етноконфесійні утворення, в які входять представники ісламу, іудаїзму, Закарпатської (угорської), реформаторської церкви, Німецької євангельсько-лютеранської церкви тощо [8, с. 9].

Мета полікультурної освіти конкретизується завданнями, що впливають із неї, які відповідно варіюються залежно від політичної, економічної, соціокультурної специфіки країн і регіонів. На нашу думку, основними завданнями полікультурної освіти є:

- глибоке і всебічне осмислення учнями культури рідного народу як обов'язкова умова залучення до інших культур;
- формування у школярів уявлення про різноманітність культур у світі та в нашій країні, розуміння і внутрішнього прийняття рівноправності народів і рівноцінності їх культур, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей людей;
- організація громадянського виховання на основі поліцентричної моделі національної культури, яка забезпечує об'єднання національних та етнокультурних інтересів особистості;
- виховання представників усіх національностей в дусі взаєморозуміння, довіри та толерантності, готовності до позитивного міжетнічного і міжкультурного діалогу;
- формування та розвиток умінь і навичок взаємодії з носіями інших культур.

Результат аналізу визначення сутності та розкриття особливостей полікультурної освіти дає можливість нам сформулювати його узагальнююче розуміння. Полікультурна освіта – це вид цілеспрямованої соціалізації, що забезпечує засвоєння зразків і цінностей світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів; формування соціальної, ціннісно-орієнтованої схильності до міжкультурної комунікації, виховання міжетнічної толерантності та культури поведінки і спілкування з представниками різних народів, культур і соціальних груп. Визначення найважливіших факторів, напрямів і організаційно-педагогічних умов забезпечують успішний розвиток полікультурної освіти та ефективне функціонування його систем у сучасному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хайруддинов М. А. Поликультурное образование: состояние и перспективы / М. А. Хайруддинов // Педагогическая жизнь Крыма. – 2006. – № 1–2. – С. 31–35.
2. Пермяков А. А. Краткий словарь педагогических терминов / А. А. Пермяков, В. В. Морозов, Э. Р. Зарединова. – Кривой Рог; Симферополь: Вид. дім, 2010. – 144 с.
3. Воробьев Н. Е. К проблеме поликультурного образования в современном обществе / Н. Е. Воробьев, И. С. Бессарабова // Alma mater (Вестник школы). – 2008. – № 6. – С. 38–43.
4. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: навчальний посібник / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. – Херсон: РІПО, 2006. – 92 с.

5. Полікультурна освіта в Україні: до сутності поняття // Дидактические материалы интеркультурного образования. – 2003. – № 4–5. – С. 10–16.
6. Васютенкова И. В. Современные проблемы поликультурного образования / И. В. Васютенкова // Образование в эпоху перемен: сборник науч. трудов. Вып. 2 / отв. ред. А. А. Макареня, Н. Н. Суртаева, С. В. Кривых. – СПб.: ГНУИОВ РАО, 2006. – 143 с.
7. Джурицкий А. Н. История зарубежной педагогики: учеб. пособие для вузов / А. Н. Джурицкий. – М.: ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. – 272 с.
8. Моргун В. А. Суспільно-політичні проблеми розбудови громадянського суспільства в незалежній Україні: історичний аспект / В. А. Моргун. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua>
9. Прієшкіна О. В. До питання духовних та національно-культурних аспектів основ конституційного ладу України / О. В. Прієшкіна // Держава і право. – 2009. – № 29. – С. 182–188.
10. Макаев В. В. Поликультурное образование – актуальная проблема современной школы / В. В. Макаев, З. А. Малькова, Л. Л. Супрункова // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 3–10.